

**PSIXOLOGIYADA PEDAGOGIK MUAMMOLARNING
DOLZARBLIGI**

G'afurova Gulruhxon

O'zbekiston xalqaro islomshunoslik akademiyasi

Psixologiya yo'nalishi magistratura 1-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: **G'oyibnazarov Rahmatilla**

O'zbekiston xalqaro islomshunoslik akademiyasi dotsenti,

pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya

Ushbu maqolada zamonaviy psixologiya va pedagogika chorrahasidagi eng dolzarb muammolar tahlil qilingan. Bugungi kunda ta'lim tizimini raqamlashtirish, o'quvchilarning intellektual va hissiy rivojlanishi o'rtasidagi nomutanosiblik hamda pedagogik jarayonda shaxsga yo'naltirilgan yondashuvni tatbiq etish masalalari dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Maqolada o'quvchilarning ta'lim samaradorligini oshirishda psixologik omillarning roli ko'rib chiqiladi. Shuningdek, zamonaviy ta'lim sharoitida o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi destruktiv munosabatlarning oldini olish hamda ta'lim oluvchilarning motivatsiyasini shakllantirish muammolariga alohida e'tibor qaratilgan. Tadqiqot yakunida ta'lim amaliyotida yuzaga keladigan pedagogik-psixologik muammolarni bartaraf etishga qaratilgan amaliy tavsiyalar ilgari surilgan.

Аннотация

В данной статье анализируются наиболее актуальные проблемы на стыке современной психологии и педагогики. На сегодняшний день особое значение приобретают вопросы цифровизации системы

образования, дисбаланса между интеллектуальным и эмоциональным развитием учащихся, а также внедрения личностно-ориентированного подхода в педагогический процесс. В статье рассматривается роль психологических факторов в повышении эффективности обучения. Особое внимание уделено проблемам формирования мотивации учащихся и предотвращения деструктивных взаимоотношений между учителем и учеником в условиях современного образования. В заключении исследования выдвинуты практические рекомендации, направленные на устранение психолого-педагогических проблем, возникающих в образовательной практике.

Abstract

This article analyzes the most pressing problems at the intersection of modern psychology and pedagogy. Today, the issues of digitalization of the education system, the imbalance between the intellectual and emotional development of students, and the implementation of a student-centered approach in the pedagogical process are of paramount importance. The paper examines the role of psychological factors in increasing learning efficiency. Special attention is paid to the problems of forming student motivation and preventing destructive teacher-student relationships in the context of modern education. At the end of the study, practical recommendations aimed at eliminating psychological and pedagogical problems arising in educational practice are proposed.

Kalit soʻzlar: pedagogik psixologiya, ta'lim motivatsiyasi, raqamlashtirish, shaxsga yoʻnaltirilgan yondashuv, hissiy intellekt, pedagogik nizolar.

Ключевые слова: педагогическая психология, учебная мотивация, цифровизация, личностно-ориентированный подход, эмоциональный интеллект, педагогические конфликты.

Keywords: educational psychology, learning motivation, digitalization, student-centered approach, emotional intelligence, pedagogical conflicts.

Psixologiyada pedagogik muammolarning dolzarbligi zamonaviy fan va amaliyotning eng yetakchi yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Jamiyatning shiddat bilan rivojlanishi, iqtisodiy va ijtimoiy o‘zgarishlar, texnologik inqilob hamda globallashuv jarayonlari ta’lim tizimi oldiga mutlaqo yangi talablarni qo‘ymoqda. Bugungi kunda ta’lim faqatgina tayyor bilimlarni uzatish jarayoni bo‘lmay, balki shaxsni har tomonlama shakllantirish, uning ichki imkoniyatlarini yuzaga chiqarish va ijtimoiy muhitga moslashtirish vositasiga aylandi. Aynan shu sababli pedagogika fani psixologiya bilan uzviy bog‘liqlikda rivojlanishga majbur bo‘lmoqda. Psixologik qonuniyatlarni hisobga olmasdan turib, zamonaviy ta’lim-tarbiya jarayonini samarali tashkil etish, o‘quvchilarning intellektual va hissiy salohiyatini to‘g‘ri yo‘naltirish imkonsizdir.

Pedagogik psixologiyaning asosiy o‘rganish obyekti ta’lim va tarbiya jarayonida shaxs taraqqiyotining psixologik qonuniyatlari, o‘qitishning psixologik asoslari hamda pedagog va o‘quvchi o‘rtasidagi munosabatlar tizimidan iborat. Tarixiy jihatdan olib qaraganda, ta’lim tizimidagi har qanday jiddiy islohot psixologik tadqiqotlarga tayanib amalga oshirilgan. Yakov Komenskiy, Konstantin Ushinskiy, Lev Vigotskiy, Jan Piaje va Vasiliy Davidov kabi ulkan olimlarning asarlarida ta’lim va psixika taraqqiyotining birligi muammosi markaziy o‘rinni egallagan. Ularning barchasi ta’lim jarayoni bolaning yosh va individual xususiyatlariga, uning idroki, xotirasi, tafakkuri hamda his-tuyg‘ulariga mos kelishi lozimligini ta’kidlashgan.

Zamonaviy dunyoda esa bu muammolar yanada murakkablashib, yangi qirralar bilan namoyon bo'lmoqda.

Bugungi kunning eng dolzarb pedagogik-psixologik muammolaridan biri bu shaxsga yo'naltirilgan ta'lim tizimini real hayotga tatbiq etishdir. Uzoq yillar davomida ta'lim tizimida yalpi, ya'ni hammaga bir xil yondashuv ustuvor bo'lib keldi. Bunday tizimda o'quvchining shaxsiy qiziqishlari, uning o'ziga xos temperament xususiyatlari, qobiliyatlari va psixologik sur'ati ko'pincha e'tibordan chetda qolar edi. Ammo zamonaviy psixologiya isbotlaydiki, har bir bola takrorlanmas individual dunyodir. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv o'quvchini ta'limning oddiy obyektidan uning faol subyektiga aylantirishni talab qiladi. Bu jarayonda pedagogning vazifasi faqat bilim berish emas, balki bolaga o'zligini anglash, o'z kuchiga ishonish va mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga ko'maklashishdan iborat bo'ladi. Biroq amaliyotda o'qituvchilarning ko'pchiligi hanuzgacha an'anaviy avtoritar yoki tushuntirish-namoyish qilish metodlaridan voz kecha olmayotgani pedagogik va psixologik ziddiyatlarni yuzaga keltirmoqda.

Yana bir global muammo ta'lim tizimining shiddat bilan raqamlashtirilishi bilan bog'liq. Axborot texnologiyalari, gadjetlar, sun'iy intellekt va masofaviy ta'lim shakllari maktab hamda universitetlar hayotiga chuqur kirib keldi. Bu jarayon bir tomondan bilimlarga erishishni osonlashtirgan va keng imkoniyatlar yaratgan bo'lsa, ikkinchi tomondan jiddiy psixologik muammolarni keltirib chiqardi. Zamonaviy o'quvchilarda diqqatning tarqoqligi, klipcha tafakkur deb ataladigan ma'lumotlarni yuzaki va qisqa-qisqa qabul qilish xususiyati shakllanmoqda. Uzoq vaqt davomida bir matnga diqqatni jamlash, mantiqiy zanjirlarni qurish va chuqur tahlil qilish qobiliyati pasaymoqda. Shuningdek, virtual olamga bog'lanib qolish o'quvchilarning real ijtimoiy aloqalarini cheklab qo'ymoqda. Oqibatda bolalarda muloqot madaniyati yetishmasligi, emopatiya ya'ni o'zgalar dardini

his qilish tuygʻusining susayishi va ijtimoiy izolyatsiya holatlari kuzatilmoqda. Pedagogik psixologiya oldida axborot yuklamalari sharoitida oʻquvchilarning ruhiy salomatligini saqlash va raqamli muhitda samarali oʻqitish metodikasini yaratish vazifasi koʻndalang turibdi.

Tafakkur va hissiyot oʻrtasidagi nomutanosiblik ham zamonaviy taʼlimning ogʻriqli nuqtalaridan biridir. Hozirgi oʻquv dasturlari koʻproq bolaning intellektini rivojlantirishga, uni faktlar, formulalar va nazariy bilimlar bilan toʻldirishga yoʻnaltirilgan. Buning natijasida bolaning hissiy intellekti, yaʼni oʻz tuygʻularini boshqarish, stressli vaziyatlardan chiqib ketish, boshqalar bilan ijobiy munosabatlar oʻrnatish qobiliyati orqada qolib ketmoqda. Hissiy jihatdan yetilmagan, ammo yuqori intellektga ega boʻlgan oʻquvchilar koʻpincha hayotda oʻz oʻrnini topishga qiynaladilar, kichik muvaffaqiyatsizlikdan tushkunlikka tushadilar yoki agressiv xulq-atvor namoyish etadilar. Shu sababli maktab tizimida hissiy intellektni rivojlantirish dasturlarini joriy etish, taʼlim bilan birga tarbiya hamda ruhiy barqarorlikni taʼminlash choralari koʻrish zarurati ortib bormoqda.

Oʻquv motivatsiyasining pasayishi muammosi ham pedagoglar va psixologlarni uzoq vaqtdan beri tashvishga solib kelmoqda. Nima uchun bola oʻqishni xohlamaydi, degan savol har bir davrda turlicha javobga ega boʻlgan. Bugungi kunda maʼlumotlarning ochiqligi va koʻpligi sababli bolalarni shunchaki qiziqarli faktlar bilan hayratda qoldirish qiyin. Maktab dasturlarining hayotdan uzilib qolganligi, oʻrgatilayotgan bilimlarning kelajakda qanday foyda berishi aniq koʻrsatilmasligi bolalarda ichki motivatsiyaning soʻnishiga olib keladi. Koʻp hollarda oʻqish tashqi majburiyat, yaʼni ota-onaning talabi, baho olish yoki imtihondan oʻtish qoʻrquvi asosiga quriladi. Tashqi motivatsiya esa uzoq muddatli va samarali boʻla olmaydi. Psixologiya nuqtai nazaridan, taʼlim samaradorligini oshirish uchun oʻquvchida bilishga boʻlgan ichki ehtiyojni va qiziqishni uygʻotish

lozim. Buning uchun esa o'qitish metodikasini tubdan o'zgartirish, loyihaviy ta'lim, muammoli ta'lim va interaktiv o'yin texnologiyalaridan unumli foydalanish talab etiladi.

Pedagogik jarayonning ishtirokchilari o'rtasidagi munosabatlar inqirozi ham jiddiy e'tiborga loyiq. Zamonaviy maktablarda o'qituvchi va o'quvchi, o'qituvchi va ota-ona o'rtasidagi nizoli vaziyatlar soni ortib bormoqda. O'qituvchining jamiyatdagi ijtimoiy maqomi va nufuzi o'zgarishi, otonalarning maktabga bo'lgan talablarining ortishi, bolalar huquqlarining kengayishi fonida o'qituvchining pedagogik ta'sir choralari cheklanib qoldi. Ko'p hollarda o'qituvchilar o'quvchilarning noan'anaviy xulq-atvori yoki intizomsizligiga qarshi qanday psixologik usullarni qo'llashni bilmaydilar. Bu esa o'z navbatida o'qituvchilarning kasbiy yonishi, ya'ni hissiy va jismoniy charchashi holatiga olib keladi. Kasbiy yonish sindromiga chalingan pedagog esa darsni sifatsiz o'tadi, bolalarga nisbatan befarq yoki agressiv bo'ladi, bu esa ta'lim sifatining umumiy pasayishiga sabab bo'ladi. Pedagogik jamoalarda sog'lom psixologik muhitni yaratish va o'qituvchilarga psixologik yordam ko'rsatish tizimini yo'lga qo'yish dolzarb vazifadir.

Inklyuziv ta'limning rivojlanishi ham o'ziga xos pedagogik-psixologik muammolarni yuzaga keltirmoqda. Imkoniyati cheklangan, rivojlanishida nuqsoni bor yoki alohida ta'limiy ehtiyojga ega bo'lgan bolalarni sog'lom tengdoshlari bilan birga o'qitish gumanistik jamiyatning muhim talabidir. Biroq bunga oddiy maktablar, o'qituvchilar va o'quvchilar kontingenti psixologik jihatdan qanchalik tayyor, degan savol ochiq qolmoqda. Inklyuziv sinflarda ishlaydigan pedagoglardan nafaqat o'z fanini bilish, balki maxsus psixologiya va defektologiya asoslaridan xabardor bo'lish, har bir bolaning ruhiy holatini his qilgan holda darsni tashkil etish talab qilinadi. Sog'lom bolalar va ularning ota-onalarida ham inklyuziv ta'limga nisbatan noto'g'ri stereotiplar va qarshiliklar mavjud bo'lishi mumkin. Bu jarayonni silliq va

samarali amalga oshirish uchun jamiyatda va ta'lim muassasalarida bag'rikenglik, o'zaro yordam hamda psixologik qabul qilish muhitini shakllantirish lozim.

Yosh davrlari inqirozlari va ularning ta'lim jarayoniga ta'siri muammosi ham hamisha dolzarb bo'lib kelgan va shunday bo'lib qoladi. Ayniqsa, o'spirinlik davri inqirozi maktab amaliyotida eng ko'p muammolarni keltirib chiqaradigan bosqichdir. Bu davrda bolaning organizmida chuqur fiziologik va gormonal o'zgarishlar yuz beradi, uning o'z-o'zini anglashi, mustaqillikka intilishi kuchayadi. Kattalar bilan munosabatlarda qarshilik ko'rsatish, o'z guruhida yetakchilikka intilish, o'qishga nisbatan qiziqishning keskin pasayishi ushbu davrga xosdir. Agar pedagog va ota-onalar o'spirin shaxsining bu o'ziga xosliklarini tushunmasalar va u bilan bolalarcha munosabatda bo'lishni davom ettirsalar, bu chuqur ruhiy jarohatlar, deviant xulq-atvor va oiladan, maktabdan bezish holatlariga olib kelishi mumkin. Pedagogik psixologiya o'qituvchilarga turli yoshdagi bolalar bilan ishlashning eng maqbul strategiyalarini ishlab chiqishda yordam beradi.

Shuningdek, zamonaviy maktab o'quvchilari o'rtasida bulling, ya'ni bir yoki bir guruh bolalar tomonidan boshqa bir bolani muntazam ravishda kamsitish, haqoratlash va jismoniy yoki ruhiy tazyiq o'tkazish holatlari tez-tez uchramoqda. Raqamli makonda esa bu kiberbulling ko'rinishini oldi va uning ta'sir doirasi yanada kengaydi. Bulling qurboni bo'lgan bolada chuqur psixologik travmalar rivojlanadi, o'ziga bo'lgan ishonch yo'qoladi, xavotirlanish darajasi ortadi va akademik ko'rsatkichlari pasayadi. Hatto eng yomon holatlarda bu suitsidal holatlarga ham sabab bo'lishi mumkin. Maktab ma'muriyati va pedagoglar ko'pincha bunday yashirin jarayonlarni o'z vaqtida aniqlay olmaydilar yoki ularga jiddiy e'tibor bermaydilar. Bulling muammosini hal qilish uchun maktablarda tizimli profilaktika ishlarini olib borish, o'quvchilar o'rtasida do'stlik va hamkorlik muhitini shakllantirish, har

bir bolaning xavfsizligini ta'minlaydigan psixologik muhit yaratish talab etiladi.

Pedagogik psixologiyaning dolzarbligi yana shundagi, u faqatgina muammolarni aniqlash bilan cheklanib qolmay, balki ta'limni optimallashtirishning ijobiy omillarini ham tadqiq etadi. Masalan, iqtidorli bolalar bilan ishlashning psixologik asoslari o'ta muhim yo'nalishdir. Nostandart fikrlaydigan, yuqori intellektual salohiyatga ega bo'lgan bolalar ko'pincha oddiy maktab muhitida o'zlarini noqulay his qiladilar, tengdoshlari bilan til topisha olmaydilar yoki zerikib qoladilar. Ularning qobiliyatlarini so'ndirmasdan, to'g'ri yo'naltirish, intellektual ehtiyojlarini qondirish uchun alohida ta'lim dasturlari va psixologik kuzatuv tizimi kerak bo'ladi. Iqtidorli bolalarni tarbiyalash jamiyatning kelajakdagi ilmiy va madaniy elitasini shakllantirish demakdir, shuning uchun bu masala davlat ahamiyatiga ega dolzarb muammodir.

Ota-onalar va maktab hamkorligining psixologik jihatlar ham alohida o'rganishni talab qiladi. Bola shaxsining shakllanishida oila birinchi va eng asosiy bo'g'indir. Agar oiladagi tarbiya uslubi bilan maktabdagi talablar o'rtasida ziddiyat bo'lsa, bola ruhiyatida ikkilanish va ichki nizo yuzaga keladi. Zamonaviy ota-onalarning ko'pchiligi moddiy ta'minot bilan band bo'lib, bolaning ruhiy dunyosiga, uning kechinmalariga va ta'lim jarayoniga yetarlicha vaqt ajratmaydilar. Yoki aksincha, bolaga nisbatan giperopeka, ya'ni haddan tashqari g'amxo'rlik ko'rsatib, uning mustaqilligini bo'g'adilar. Maktab psixologi va pedagoglarining vazifasi ota-onalarning pedagogik va psixologik savodxonligini oshirish, ularni farzandlari tarbiyasida faol hamkorga aylantirishdan iborat bo'lishi lozim.

Ta'lim tizimidagi baholash tizimi va uning o'quvchi ruhiyatiga ta'siri ham jiddiy muhokama qilinadigan muammolardan biridir. An'anaviy raqamli baholash tizimi ko'p hollarda bolaning real bilimni emas, balki uning

mexanik xotirasini yoki shunchaki darsdagi xulqini aks ettiradi. Salbiy baholar bolada o'qishga nisbatan qo'rquv, xavotir va o'ziga nisbatan past baho berish munosabatini shakllantiradi. Bola reyting va baho uchun o'qiydigan bo'lib qoladi, bilim olishning zavqi va mazmuni yo'qoladi. Psixologik nuqtai nazardan baholash tizimi rag'batlantiruvchi, bolaning kechagi natijasi bilan bugungi natijasini solishtiradigan va uning rivojlanish dinamikasini ko'rsatadigan bo'lishi kerak. Kriterial va shakllantiruvchi baholash metodlarining joriy etilishi ushbu muammoni hal qilish yo'lidagi muhim qadamdir, ammo ularni amaliyotga keng joriy etish uchun o'qituvchilarning psixologik tayyorgarligini oshirish zarur.

Xulosa qilib aytganda, psixologiyada pedagogik muammolarning dolzarbligi jamiyatning har tomonlama taraqqiy etishi va inson kapitalining sifati bilan to'g'ridan-to'g'ri bog'liqdir. Zamonaviy ta'lim tizimi faqatgina quruq bilimlarni uzatuvchi mexanizm bo'lishdan to'xtab, inson shaxsini tushunadigan, uning ruhiy dunyosini hurmat qiladigan va individual qobiliyatlarini rivojlantira oladigan moslashuvchan tizimga aylanishi shart. Bunga esa faqatgina pedagogika va psixologiya fanlarining chuqur integratsiyasi, ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilari, ya'ni o'qituvchilar, o'quvchilar, ota-onalar va psixologlarning tizimli hamda hamjihatlikdagi faoliyati orqali erishish mumkin. Kelajak avlodning ruhiy sog'lom, intellektual salohiyatli va ijtimoiy faol bo'lib yetishishi bugungi kunda pedagogik-psixologik muammolarning qanchalik to'g'ri va o'z vaqtida hal etilishiga bog'liqdir.

Rezyume. Ushbu maqola zamonaviy psixologiyada pedagogik muammolarning dolzarbligiga bag'ishlangan. Unda ta'lim tizimining shiddatli taraqqiyoti, globallashtirish va raqamlashtirish sharoitida pedagogika va psixologiya fanlari integratsiyasining zarurligi asoslab berilgan. Muallif tomonidan bugungi kunning eng dolzarb muammolari — shaxsga

yo'naltirilgan ta'limni joriy etishdagi qiyinchiliklar, gadjetlar va virtual muhitning o'quvchilar tafakkuri hamda ijtimoiy aloqalariga salbiy ta'siri (klipcha tafakkur, ijtimoiy izolyatsiya), intellekt va hissiy intellekt o'rtasidagi nomutanosiblik, shuningdek, o'quv motivatsiyasining pasayishi atroflicha tahlil qilingan. Maqolada o'qituvchi va o'quvchi munosabatlaridagi inqirozlar, bulling va kiberbulling muammolari, o'qituvchilarning kasbiy yonish sindromi hamda inklyuziv ta'limning psixologik jihatlariga alohida e'tibor qaratilgan. Xulosa qismida ta'lim samaradorligini oshirish va kelajak avlodning ruhiy sog'lomligini ta'minlash uchun baholash tizimini isloh qilish, iqtidorli bolalarni qo'llab-quvvatlash hamda maktab va oila hamkorligini tizimli yo'lga qo'yish bo'yicha amaliy tavsiyalar berilgan.

Резюме. Данная статья посвящена актуальности педагогических проблем в современной психологии. В ней обосновывается необходимость интеграции педагогики и психологии в условиях стремительного развития системы образования, глобализации и цифровизации. Автор подробно анализирует наиболее острые проблемы современности: трудности внедрения личностно-ориентированного обучения, негативное влияние гаджетов и виртуальной среды на мышление и социальные связи учащихся (клиповое мышление, социальная изоляция), дисбаланс между интеллектом и эмоциональным интеллектом, а также снижение учебной мотивации. Особое внимание в статье уделено кризису в отношениях между учителем и учеником, проблемам буллинга и кибербуллинга, синдрому профессионального выгорания педагогов и психологическим аспектам инклюзивного образования. В заключении приводятся практические рекомендации по реформированию системы оценивания, поддержке одаренных детей и систематическому организации взаимодействия между школой и семьей для повышения эффективности обучения и обеспечения психического здоровья будущего поколения.

Summary. This article is dedicated to the relevance of pedagogical problems in modern psychology. It substantiates the necessity of integrating pedagogy and psychology in the context of rapid educational development, globalization, and digitalization. The author comprehensively analyzes the most pressing contemporary issues: challenges in implementing a student-centered approach, the negative impact of gadgets and virtual environments on students' cognition and social connections (clip thinking, social isolation), the imbalance between intellect and emotional intelligence, and the decline in learning motivation. Special attention is paid to the crisis in teacher-student relationships, the issues of bullying and cyberbullying, teacher burnout syndrome, and the psychological aspects of inclusive education. The article concludes with practical recommendations on reforming the assessment system, supporting gifted children, and systematically organizing school-family collaboration to improve educational efficiency and ensure the mental health of the future generation.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Vigotskiy L. S. Pedagogik psixologiya. Toshkent, O‘qituvchi, 1993.
2. Gomezo M. V., Domashenko I. A. Atlas po psixologii: Informacionno-metodicheskoe posobie k kursu obshey psixologii. Moskva, Prosveshenie, 1986.
3. Davletshin M. G. Zamonaviy maktab o‘qituvchisi psixologiyasi. Toshkent, O‘zbekiston, 1999.
4. Zimnyaya I. A. Pedagogicheskaya psixologiya: Uchebnik dlya vuzov. Moskva, Logos, 2004.
5. G‘oziyev E. G‘. Pedagogik psixologiya. Toshkent, O‘qituvchi, 1997.
6. Nishonova Z. T. Mustaqil fikrlashni shakllantirishning psixologik asoslari. Toshkent, Fan, 2003.

ilmiy –amaliy anjuman

7. Nemov R. S. Psixologiya: Uchebnik dlya studentov visshix pedagogicheskix uchebnix zavedeniy. Moskva, Vados, 2003.
8. Markova A. K. Psixologiya truda uchitelya. Moskva, Prosveshenie, 1993.
9. Boymurodov N. A. Amaliy psixologiya. Toshkent, Yangi asr avlodi, 2008.